

Професор Анри Гасто (Henri Gastaut)

Необичан допринос Фјодора Михајловича Достојевског медицинским сазнањима о епилепсији

Предмет ове студије може да изненади или разочара неке лите-
рате, који би, без сумње, више волели да се обавесте о утицају епи-
лепсије Достојевског на његово књижевно стваралаштво, него о до-
приносу руског писца медицинским сазнањима о болести! Међутим,
да бих оваквој њиховој жељи удовољно, морао бих да поседујем књи-
жевну културу која мени, на жалост, недостаје, док болест епилепси-
ју уопште, а посебну ону Достојевског, познајем добро; а коју су из-
ванредно описали његови лекари, пријатељи, његова друга жена Ана
Григорјевна, а нарочито он сам у својим бележницама.

Епилепсија Достојевског је, ако се изузме чувена „екстатична
аура“ за коју се сматра да је карактерише, сасвим обична. Она се,
углавном, састоји од „великог напада“ који се понавља, више или ма-
ње сваког месеца, и то готово увек у сну, а чије је драматично оди-
гравање добро познато из давнина: губитак свести на почетку, општа
тонична затегнутост мишића која производи крик и (када особа сто-
ји) пад уз повреде, затим грчење мишића, (трзаји), испуштање урина,
кома са крклањем при дисању и пеном на уснама, постепено враћа-
ње к свести при чему отпочињу аутоматске радње, више или мање
добро прилагођене. Оваква епилепсија у потпуности одговара пред-
стави која се некада називала есенцијална, генуина или идиопатска
епилепсија, а која је данас више позната под називом примарна ге-
нерализована или општа епилепсија. Реч је о „функционалној“ епи-
лепсији а не „органској“, што значи да она зависи од урођених, а
често и наследних предиспозиција — и манифестује се у грчевима
без претходне повреде мозга, што објашњава зашто она никада није
пропраћена неуролошким или психичким сметњама, осим криза ко-

* Било да је од ње боловао од детињства или да га је она снашла на
робији, епилепсија је играла главну улогу у животу — и у списима Достојев-
ског. Анри Гасто, професор неурофизиологије на Медицинском факултету у
Марсеју и истакнути епилептолог, описује нам ову основну димензију Досто-
јевског. Са француског превео др В. Јеротић.

је се данас лако отклањају лековима што, на жалост, није био случај крајем прошлог века.

У овакво постављену дијагнозу примарне епилепсије Достојевског не би требало сумњати да код њега није постојала чувена „екстатична аура“ о чему је он у поверењу говорио своме пријатељу Страхову, пошто је лик кнеза Мишкина већ био уобличио, а пре него што је о томе поново говорио једној својој пријатељици, Софији Коваљевској. Опис „ауре“ сваки пут је исти и своди се на оно о чему нам Страхов сажето говори у својим *Успоменама*: „Фјодор Михајлович говорио ми је у више махова о тренуцима усхићења који су претходили нападу. У току неколико кратких тренутака, говорио је он, доживљавам срећу незамисливу у нормалном стању и непојмиву за онога ко је није доживео. Налазим се тада у савршеној хармонији са самим собом и са целим светом: то је осећање толико снажно и умилно да бих за неколико секунди таквог једног блаженства дао десет година свога живота, можда и сав живот”.

Довољна је оваква „аура“, ако је она стварно постојала, па да се одбаца дијагноза функционалне примарне генерализоване епилепсије, и да се постави дијагноза делимичне органске епилепсије, или, још ближе, секундарне епилепсије са повредом темпоралног режња мозга. У ствари, код епилепсије ове врсте, назване епилепсија „темпоралног режња“, напади почињу понекад психичким аурама (осећање присећања или „већ доживљеног“ или, обратно, осећање отуђености или „никад доживљеног; феномен „принудне мисли“, или, обратно, феномен „бекства идеја“) или афективним аурама (осећање страха или, изузетно и обратно, осећање заодвољства). Уосталом, осећање радости у правом смислу речи, и, а fortiori, екстазе никада ниједан епилептичар, осим Достојевског, није описао толико јасно. Разуме се да су неки епилептолози, а и ја сам био међу њима, покушали да уоче у осећању описаном од руског писца најређу али и најчистију и најлепшу форму ауре темпоралне епилепсије. Па ипак, дијагнозу епилепсије „темпоралног режња“ код Достојевског можемо одбацити без опасности да смо погрешили, из разлога што његове кризе нису одавале никакве психомоторне манифестације (преконвулзивни а не неконвулзивни аутоматизам), психосензорне (илузије или халуцинације), или психоафективне, својствене кризама темпоралног режња, изузев, разуме се, „екстатичне ауре“ у чије постојање, међутим, имамо два озбиљна разлога да посумњамо.

Што се првог разлога тиче, наше сумње су двојаке: пре свега, тешко је поверовати да би Достојевски доживљај једне овакве чудесне ауре поверио само двојици својих пријатеља, а да о томе није говорио и другим, исто тако блиским пријатељима, ни својој браћи и сестрама, нити верном сапутнику у току последњих петнаест година његова живота; затим, тешко је прихватити да писац, који је тако тачно бележио све појединости о својим нападима и њиховим најнезнатнијим последицама (повреде, ишчашења, а нарочито збуњеност после напада), погрешно сматрајући узроком напада климатске промене или чак „неопрезност“ ... у кревету са својом женом, да у својим бележницама не би забележио ни најмању алузију о једном

тако узвишеном осећању за које би дао цео свој живот само да га поново доживи.

Други разлог због којег сумњамо у постојање чувене „ауре“, јесте опис два напада који су дали Страхов и Коваљевска а који су се јавили у размаку од неколико година, и који указују на толико необичну сличност да се са Jacques Catteau-ом питамо: није ли Достојевски, који је одувек показивао обмане памћења говорио својим саговорницима о једном те истом нападу који се догодио једне Ускршње ноћи, касно увече, у току једног живахног разговора са једним старим другом. Сем ако је о тим нападима говорио једино Страхову, чије су *Успомене* могле да утичу на *Мемоаре* Коваљевске. Или су, пак, Страхов и Коваљевска, који су тврдили да наводе властите речи Достојевског, описујући „ауру“ били под утицајем израза које је кнез Мишкин употребио у *Идиоту* и који су једва нешто измењене у исказу који они приписују писцу.

Ако се прихвати да је Достојевски боловао од примарне генерализоване епилепсије а не од темпоралне епилепсије, што би значило да његове кризе нису обухватале никакву ауру пре губитка свести, како објаснити да је писац могао да припише кнезу Мишкину, а без сумње и самом себи осећање пресазнајне екстазе и конвулзије? Овде постоји једна привидна противречност која би се могла лако разрешити, ако се прихвати да је писац показивао, као што се то понекад запажа пре наступа конвулзивне фазе кризе „великог напада“ примарне епилепсије, губитак свести или једноставно помрачење свести у трајању од неколико секунди, што представља „absence“, „мали напад“ који претходи великом нападу. Није ли зато природно да се прихвати да је Достојевски оних неколико секунди помрачења свести које је означавало почетак једнога или два напада, који су се јављали изузетно у будном стању, снагом свога генија и способношћу за преображавање и уобличавање несвесних садржаја, претворио у „неколико тренутака . . . савршене хармоније са самим собом и целом васионом“? За оне који се слажу са мношћом и прихватају ову тачку гледишта, не постоји више никаква противречност и постаје очигледно, да чувена „аура“ у ствари није друго до поетска експресија једног доживљаја насталог услед ослобађања од околног света, израз његове дубоке тежње ка свеопштој пуноћи и љубави, ка теократији заснованој на Христовом идеалу, тежње ка оном Рају на земљи о којем нам он говори, а коју идеју он развија кроз сва своја дела.

Ако се сада вратимо наслову мога чланка, то јест питању нехотичног доприноса Достојевског медицинским сазнањима о епилепсији, могли бисмо закључити да је у питању негативан допринос семиологији темпоралне епилепсије, што је лекаре навело на погрешан закључак о постојању екстатичне ауре која никада није постојала сем у раскошној машти једног генијалног писца.

Овакав закључак, међутим, био би преурађен и непотпун уколико бисмо имали у виду могућан допринос Достојевског медицинским сазнањима искључиво семиологији епилепсије. Посматрамо ли, међутим, сазнања о прогностици а не више о семиологији, онда ствари стоје сасвим друкчије. Посматрано са ове тачке гледишта, Досто-

јевски је у ствари дао веома значајан допринос пруживши пример драматичног и плодног споја у једној истој личности, тешке епилепсије услед учесталих напада и изузетног литерарног генија, а да при томе епилепсија није помрачила и истрошила генија, и да геније у њему ни у колико није у било чему био зависан од епилепсије. Овде имамо збир података који представљају значајну одбрану у корист безброј епилептичара — којима недопустиве предрасуде приписују — интелектуално опадање услед понављања напада, и у корист ретких генијалних епилептичара чији се изузетни дарови сматрају као нуз-продукт њихове епилепсије.

Ако треба одбранити генија, болест Достојевског пружа одговор на Ломброзову теорију о *Генијалном човеку*, према којој је геније патолошка појава и представља „неку врсту епилептоидне деменције”. Ако прихватимо да је Достојевски боловао од генерализоване примарне епилепсије, која се јавља само код оних особа које не показују никакве неуролошке или психичке симптоме напада, онда треба такође да прихватимо да руски писац поставља једну тезу супротну Ломброзовој. То пак значи, да је геније у њему чист, независан од свих можданих повреда и сваке психозе, и да се овај гениј развијао и одржавао упркос његовој епилепсији, а не због ње. Далеко од тога да су епилептични напади надањивали његово књижевно стварање, напротив, они су га данима лишавали маште и моћи стварања. Ово га, међутим, није спречавало да напише *Идиота*, *Нечисте силе* и *Браћу Карамазове* у оним раздобљима његова живота када су напади били најбројнији и најтежи и када је он извлачио из своје невоље, као једину добит оно што је било једнобитно његовом генију: изванредне ликове Мишкина, Кирилова и Смербакова, исто тако и изванредно екстатично осећање које је претходило кризама.

Што се пак тиче одбране несрећних епилептичара, Достојевски пружа изузетан доказ колика је заблуда у коју су упали они — подразумевајући и лекаре — који тврде да учесталост епилептичних напада, нарочито ако су они тешки, бројни и ако су се јавили пре-рано у животу, неизбежно доводе до промена у сазнајним функцијама и до душевне поремећености. Напади Достојевског показују управо све ове особености: они су били нарочито тешки услед пратних физичких (повреде, ишчашења) и психичких последица (продужена ментална збуњеност после напада), они су се јавили рано (почев од адолесцентног доба, према мишљењу савременика и најбоље документованих биографа), они су били учестали (једном месечно у просеку), најзад, они су трајали непрестано у току целог живота (у трајању од тридесет и пет година). Упркос томе, чини ми се да је немогуће уочити смањивање сазнајних функција овога генијалног епилептичара који је, на два месеца пред своју смрт довршавао свој последњи роман *Браћа Карамазови* и који је, пред саму своју смрт отворио *Нови завет* да би својој уцвељеној породици прочитао један стих из Светога Матеја: „Остави сад, јер тако нам треба испунити сваку правду”.

Summary

Henri Gastaut

AN INVOLUNTARY CONTRIBUTION OF DOSTOEVSKY TO MEDICAL KNOWLEDGE ABOUT EPILEPSY

Dostoevsky's life goes against the Lombroso's theory, according to which a genius is »a kind of epileptoid madness«. To the contrary, according to the views of the author, the genius of Dostoevsky stands pure and independent in spite of his epileptic disease and psychosis.

Far from inspiring him in literary creativity, the fits of epilepsy were an obstacle to his creative work. Nonetheless, Dostoevsky proved that such an extenuating sickness, as the epilepsy was, did not cause any detriment to his mental functions.

After having finished his novel »The Brothers Karamazov«, two months before his death, he could calmly read to his family the following verse from the Gospel according to St. Matthew: »Let it be so for the present, for thus it becometh us to fulfil all righteousness« (3, 15).